

O etnických skupinách – a bez ethnicity¹

K půlstoletému výročí vydání *Ethnic Groups and Boundaries*

Marek Jakoubek²
Ústav etnologie, FF UK, Praha

On Ethnic Groups – and (yet) without Ethnicity. On Occasion of the 50th Anniversary of *Ethnic Groups and Boundaries*. On the Occasion of the 50th Anniversary of publishing *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*, a work edited by Fredrik Barth, the author reflects on the reasons and causes of the renown and impact of the book that is today generally considered a key text in ethnic studies, be it in the anthropological or broader social-scientific discourse. As a starting point for the reevaluation the author takes a period view on the book, i.e. considers the context of the time when it was written and published. In some cases the period contextualization leads to quite unexpected findings. First of all, there is a kind of paradox, since in the book, considered essential in the study of ethnicity, F. Barth does not use the term “ethnicity” a single time. At the same time the author shows that in many cases period authors did not consider the book to represent a watershed in ethnic studies. Moreover, as is further shown, the reception of the book was – especially in North America – quite delayed and only very slow. In other words, contemporary responses to the book are not in accordance with the canonical narrative of its influence and impact. So, if we insist on the key position of *Ethnic Groups and Boundaries* in ethnic studies, at least some of the explanations thereof need to be revised; and perhaps some new ones need to be found, too. A 50th Anniversary is an exceptionally suitable time for this enterprise.

Sociológia 2019, Vol. 51 (No. 2: 137- 151)

<https://doi.org/10.31577/sociologia.2019.51.2.7>

Key words: *Ethnicity; Fredrik Barth; Ethnic Groups; ‘Ethnic Groups and Boundaries’*

Prolog: B.B. / A.B.

„Když tak člověk přemýšlí na antropologickou literaturou, je v pokušení rozdělit etnická studia na dobu B.B.³ a A.B.⁴ (tj. před Barthem a po Barthovi)“. (Despres 1975: 189) Daná teze, identifikující jako zásadní zlom v etnických studiích vydání práce *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference* (Barth (ed.), 1969a), zazněla poprvé před více než čtyřmi dekádami a od té doby se k ní badatelé průběžně hlásí opakovanými citacemi. (Srov. např. Bracker 2017: 50; Buchignani 1982: 5; Emberling 1997: 295; Lockwood 1984: 1)

Vše přitom začalo více než skromně – útlý (153 pp.) sborník sestávající ze sedmi kapitol, doplněný předmluvou editora, je výstupem sympozia, které se za

¹ Tato práce vznikla za podpory projektu *Kreativita a adaptabilita jako předpoklad úspěchu Evropy v propojeném světě*, reg. č.: CZ.02.1.01/0.0/0.0/16_019/0000734 financovaného z Evropského fondu pro regionální rozvoj.

² Korespondence: Doc. PhDr. Marek Jakoubek, Ph.D. et Ph.D., Ústav etnologie, Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, nám. Jana Palacha 1/2, 116 38 Praha 1, Česká republika. E-mail: marek.jakoubek@ff.cuni.cz

³ B.B. = *Before Barth*.

⁴ A.B. = *After Barth*.

podpory Wenner-Grenovy nadace konalo v roce 1967 ve dnech 23. - 26. února v hotelu *Norge* v Bergenu. Sympozia se účastnilo jedenáct skandinávských badatelů. Souběžně s pozvánkou k účasti zaslal organizátor akce Fredrik Barth stručný nástin tématu a analytických konceptů. Účastníci pak předem sepsali své příspěvky a zaslali je ostatním; při setkání pak byly tyto texty diskutovány. Po mítinku padlo rozhodnutí upravené příspěvky publikovat ve společné knize, k níž organizátor sympozia, Fredrik Barth, sepíše úvod. Sedm autorů z původní sestavy své texty upravilo a zaslalo k publikaci⁵, čtyři – Axel Sommerfelt, Klaus Ferdinand, Peter Kandre a Helge Kleivan – z těch či oněch důvodů na publikaci rezignovalo. (Barth 1969b: 7) V roce 1969 pak norské vydavatelství Universitetsforlaget vydalo knížku pod – jak se později ukázalo mimořádně dobře zvoleným (srov. Banks 1996; 1999: 96) – názvem *Ethnic Groups and Boundaries*.

Postupem času se z knihy – a především z Barthovy *Předmluvy* (1969c) – stala nejcitovanější publikace z oblasti etnických studií a jedna z neznámějších antropologických prací za hranicemi disciplíny. (Banks 1996; 1999: 45-46; Barth 2007: 10; Eriksen 2015: 96) Během let byla přeložena do řady jazyků, a to španělštiny (1976), indonéštiny (1988), francouzštiny (1995, 2nd ed. 1999), portugalské (1998), turečtiny (2001), ruštiny (2006) a čínštiny (2014). Uvedenou kolekci doplňují ještě separátní překlady Barthovy *Předmluvy* do italské (1994a), portugalské (2000), polštiny (2004) a češtiny (2016). I když některé z kapitol – zejm. Eidheimova, Haalandova a Blomova – se dočkaly značné pozornosti a dodnes jsou hojně čteny a citovány (a, popravdě, jsou mnohem lepšími aplikacemi Barthových teoretických premis, prezentovaných v *Předmluvě*, než je Barthova vlastní kapitola (Barth 1969d)), je to právě Barthova *Předmluva*, která představuje kvintesenci celé práce a publikaci v řadě ohledů zastupuje – odkazy „Barth 1969“ často znamenají právě odkaz na *Předmluvu*. Vlastně, vzhledem k tomu, jak ikonickou se za uplynulé půlstoletí reference „Barth 1969“ stala, je v řadě případů těžké zjistit, je-li předmětem reference celá kniha, anebo pouze její předmluva a zdá se, že v mnoha případech si tuto otázku neklade ani samotný autor takového odkazu. (Srov. Jakoubek 2019) *Předmluva* je také onou částí knihy, která je nejčastěji reprintedována a která publikaci reprezentuje v řadě čítanek k problematice etnicity, etnických skupin a identit (např. in Sollors 1996a; Hutchinson – Smith eds. 1996; Jakoubek ed. 2016), jakož i ve výboru Barthových studií. (Barth 1981)

⁵ Harald Eidheim: *When ethnic identity is a social stigma* (1969); Gunnar Haaland: *Economic determinants in ethnic processes* (1969; česky 2016); Jan-Petter Blom: *Ethnic and cultural differentiation* (1969); Karl Eric Knutsson: *Dichotomization and integration* (1969); Henning Siverts: *Ethnic stability and boundary dynamics in southern Mexico* (1969); Fredrik Barth: *Pathan Identity and its Maintenance* (1969d); Karl G. Izikowitz *Neighbours in Laos* (1969).

Setrvalý zájem o publikaci *Ethnic Groups and Boundaries* byl potvrzen rovněž konferencí “The Anthropology of Ethnicity: A Critical Review”, uspořádanou v Amsterdamu roku 1993 při příležitosti 25. výročí vydání původní práce, jejímž výstupem byl mj. sborník *The Anthropology of Ethnicity: Beyond „Ethnic Groups and Boundaries“* editovaný Hansem Vermeulenem a Corou Govers (1994, 2nd ed. 1996)⁶.

Řečeno úhrnem, co se publikace *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference* týče, obecné mínění i čelní představitelé antropologického diskurzu a sousedních disciplín se shodují v tom, že se jedná o příspěvek ustavující „základní principy modelu etnicity, který vévodil diskusím dané tematiky v evropské a severoamerické antropologii v následujících dekádách“ (Jenkins 1997; 2011: 19)

S tezemi o kanonické pozici knihy *Ethnic Groups and Boundaries* a o jejím vlivu na studium etnicity nechceme polemizovat, ostatně s nimi souhlasíme. Aniž bychom chtěli zpochybnit uvedené hodnocení dané publikace, rádi bychom přidali pár drobných poznámek. Základem pro naši kritiku bude kontextualizace vydání *Ethnic Groups and Boundaries*, tedy pohled na danou práci v širším kontextu doby, ve které byla napsána, se zaměřením na pozici, jakou *Ethnic Groups and Boundaries* zaujímají v rámci studia etnických fenoménů a procesů.

Jak (a kdy) to vlastně všechno začalo?

Z úvodní citace z práce Leo Desprese, která je do značné míry výrazem převažujícího konsenzu, by se mohlo zdát, že vše podstatné v oblasti studia etnicity začalo až s publikováním práce *Ethnic Groups and Boundaries*. Každopádně, v antropologii, širším kontextu sociálních věd, ba i za jeho hranicemi panuje sdílené přesvědčení, že vydání dané práce „je obecně považováno za klíčovou událost v analýze etnických skupin“ (Nestor 2010: 82), která s sebou přinesla „změnu paradigmatu“ (Buchignani 1982: 5; Wimmer 2009: 250) a „přechod k nové éře“ (Vermeulen – Govers 1997: 1) v etnických studiích. Toto vnímání Barthovy práce nám dnes přijde samozřejmé. Zdá se ale, že v době svého vydání nebyl tento náhled (ještě) zdaleka tak běžný. Philip H. Gulliver tak například ve své recenzi otištěné dva roky po vydání knihy píše, že Barthova pozice v oblasti analýzy etnických skupin „ačkoli si zaslouží uznání za jisté osvězení, představovala v antropologii jen stěží nový přístup“ (Gulliver 1971: 308; kurziva naše) a dodává, že „obecně jde o přínosný příspěvek do probíhající diskuse, ačkoli obsahuje jen máloco teoreticky

⁶ Editoři dané publikace měli tehdy velké (a, bohužel, dnes již neopakovatelné) štěstí, že jedním z příspěvateľů byl i samotný Fredrik Barth, který v knize publikoval svůj důležitý příspěvek „Enduring and emerging issues in the analysis of ethnicity“ (Barth 1994b), ve kterém jednak rekapituluje vlastní pozice z roku 1969 a současně je podrobuje – s odstupem 25 let – kritické revizi a doplnění.

nového“ (Ibid.: 308; kurziva naše) Podobná hodnocení znějí i v pozdějších letech. William G. Lockwood tak například při vyzdvížení skutečnosti, že Barthovi se „podařilo k tematice (etnicity) přitáhnout pozornost antropologů“ (Lockwood 1984: 6), nezapomíná uvést, že se tak stalo „i když v jeho studii nebylo mnoho skutečně nového, co by se v té či oné podobě již neobjevilo dříve“ (Ibid.: 6; kurziva naše) A ještě i po dvou dekadách od Barthova vystoupení Thompson píše, že Barthovým největším přínosem bylo přeorientování antropologického přemýšlení od tehdy dominantního představy „etnické skupiny coby kulturní jednotky“ k (...) pohledu na etnicitu coby sociální organizaci. (Ten) *byl pro antropologii nutným korektivem, který však již byl v té době ostatními společenskovědními disciplínami akceptován.* (Thompson 1989: 8; kurziva naše)

Postupem času ale tyto hlasy slábnou a stávají se víceméně ojedinělými (srov. Nestor 2010: 82), teze o zlomovosti Barthovy práce se stává víceméně univerzální.

William G. Lockwood přitom přichází i s dalším zajímavým postřehem k dobové recepci *Ethnic Groups and Boundaries* v USA, když poukazuje na to, že „*Ethnic Groups and Boundaries* nebyly nikdy recenzovány v *American Anthropologist*, ani v kterémkoli jiném významném sociologickém časopise ve spojených státech“ (Lockwood 1984: 5-6, pozn. č. 2.) a dokládá, že dopad dané práce v americké antropologii nebyl zdaleka okamžitý, ale naopak, že se jednalo o poměrně pozvolný a dlouhodobý proces⁷. (Ibid.) Jak uvádí Okamura (2019) jedním z důvodů tohoto zpoždění mohla být skutečnost, že Barth byl v dané době již považován za autora poměrně jednoznačně inklinujícího k britské sociální antropologii. (Srov. Eriksen 1993; 2010: 83; pozn. 21; 2015: 14, 19) Každopádně, dnešní chápání dopadu a vlivu publikace *Ethnic Groups and Boundaries* se rodilo jen postupně a nebylo tak samozřejmé, jak se nám jeví (až) dnes; pohled zpátky tedy není totožný s náhledem (pravda, zejména severoamerických) současníků. S uvedeným posunem se navíc pojí jistý druh amnézie, kdy se na prvotní ne-zas-až-tak-nadšené reakce z těch či oněch důvodů zapomnělo a namísto nich se etablovala představa, kterou tak dobře známe a která prezentuje vydání dané knihy jako zásadní počín ustavující novou epochu studia etnicity.

(Dnes běžná) představa, že prakticky veškeré relevantní studium etnických fenoménů a procesů začíná až s vydáním *Ethnic Groups and Boundaries* – jejíž manifestací je Despresovo „BB / AB“ – rovněž do značné míry opomíjí skutečnost, že už před touto prací zde byla řada děl, které nejen, že se studiu

⁷ Severoamerická etnická studia, která se zformovala ještě před vydáním *Ethnic Groups and Boundaries*, si tuto svébytnost zachovávala určitý čas i po roce 1969, kdy se přinejmenším jedna jejich část vyvíjela dále bez vlivu Barthova díla. Za příklad takové stále ještě „autonomní“ práce severoamerického autora může sloužit např. Novakova *The Rise of the Unmeltable Ethnics* (1971; nová, rozšířená verze 1995); za upozornění a tuto skutečnost děkuji anonymnímu recenzentovi.

dané problematiky seriózně věnovaly, ale obsahovaly také jasně formulované (a dodnes relevantní a nosné) teoretické postoje. V daném ohledu stojí za zmínku bezesporu publikace Nathana Glazera a Patricka D. Moynihana *Beyond the Melting Pot: The Negroes, Puerto Ricans, Jews, Italians, and Irish of New York City* z roku 1963. Její autoři ukazují, že etnické skupiny v americké společnosti nepředstavují relikty z dob masové imigrace, vysvětlitelné především či výhradně odkazem na „kulturní dědictví“, dovezené ze země původu, ale že jde o *novou*, (teprve) *postmigrační* sociální formu. (Glazer – Moynihan 1963: 16) Zároveň tvrdí, že etnické skupiny v New Yorku představují především *zájmové skupiny* (Ibid.: 17) a právě to je podle nich „patrně nejdůležitější skutečností o etnických skupinách v New Yorku“. (Ibid.: 17) V oblasti etnických studií tak Glazer a Moynihan představují instrumentalisty *avant la lettre*. Tato perspektiva je ale, pravda, Barthovým pozicím poměrně značně vzdálená. (I když i on bývá některými autory řazen mezi instrumentalisty, srov. např. Blanton 2015: 9177; Kimemia 2016: 103; Rex 2001: § 3.5)

Barthově pozici mnohem bližší jsou příspěvky Michaela Moermana (1965, 1968), týkající se skupiny (Tai) Lue z jihovýchodní Asie. V obou textech Moerman vychází ze zdánlivě banální otázky „Kdo jsou Lueové?“. Odmítá přitom – v dané době běžnou (srov. Naroll 1964) – představu, že by „lueství“ mohlo být definováno prostřednictvím objektivních kulturních znaků, jinak řečeno zavrhuje pojetí etnické skupiny coby skupiny sdílející specifickou kulturu. Jedním z důvodů je skutečnost, že kulturní rysy, chápané členy určité etnické skupiny jako pro ni definiční, jsou v typickém případě sdíleny jejími sousedy, takže oblast jejich distribuce zdaleka překračuje jednotku, kterou by měly vymezovat. (Moerman 1968; 1974⁸ *passim*) Vzhledem k nemožnosti využít pro vymezení etnické skupiny (tj. k zodpovězení otázky „Kdo jsou Lueové?“) objektivních „kulturních rysů“ (viz výše) nachází Moerman odpovídající pevný bod v etnické *sebeidentifikaci* členů – „člověk je Luem díky schopnosti nazývat se Luem a věřit tomu a jednat způsobem, jímž své lueství potvrzuje“. (Moerman 1965: 1222) Jak je již i jen z této stručné rekapitulace zřejmé, obsahují Moermanovy texty o Luech ve značně rozvinuté a reflexivní podobě základní složky moderní antropologické tematizace etnicity, jejíž počátky jsou však v konvenčním pojetí spojovány až s vystoupením F. Bartha. Snad je tomu tak proto, že i přes nemalou teoretickou složku jsou Moermanovy práce především detailními etnografickými popisy, resp. analýzami konkrétní etnické skupiny, nikoli – jak tomu je v případě Barthovy *Předmluvy* – programovou teoretickou prací předkládající abstraktní model, resp. projekt výzkumu etnických skupin. (Srov. Jones 1997; 2003: 59)

⁸ Moermanova studie z roku 1968 nese název „Being Lue: Uses and Abuses of Ethnic Identification“. Tentýž text byl roku 1974 přetištěn v Turnerově antologii, tentokrát ovšem pod novým názvem „Accomplishing Ethnicity“. Jedná se nicméně (kromě vypuštění úvodní děkovné poznámky) o tentýž text.

O etnicitě bez etnicity (a s etnicitou)

V daném kontextu nesmíme zapomenout samozřejmě ani na práce Edmunda Leache (1954) a Maxe Gluckmana (1958; 1940). Na to, že mnohé z toho, na čem staví Barth, je v uvedených pracích již tak či onak obsaženo, bylo poukazováno již opakovaně (Banks 1996; 1999: 26-27; Eriksen 1993; 2010), obě tyto práce navíc sdílí s Barthem jeden důležitý rys. A právě jemu bychom nyní chtěli věnovat pozornost. Na kanonické pozici díla *Ethnic Groups and Boundaries* je pozoruhodný jeden moment, který – paradoxně – nebývá v typickém případě explicitně nijak komentován. Tímto momentem je vztah daného díla k etnicitě (a k jejímu studiu). Začneme opět standardním, konsenzuálním tvrzením, které říká, že Barth „způsobil změnu paradigmatu v antropologickém studiu etnicity“. (Wimmer 2009: 250) Nyní se nechceme zaměřit na otázku „změny paradigmatu“ (k té viz výše), ale na druhou složku uvedeného tvrzení – na vztah Barthovy práce k etnicitě.

Z uvedených knih, předcházejících vydání *Ethnic Groups and Boundaries*, zaujímá prominentnější pozici *Political Systems of Highland Burma: A study of Kachin Social Structure* Edmunda Leache (1954), Barthova školitele v Cambridge (více k danému tématu viz in Eriksen 2015), a to především kvůli přímé vazbě mezi oběma knihami: Leachova práce byla pro Bartha přímou inspirací a na bergenském sympoziu v roce 1967 „představovala jeden ze základních referenčních bodů“. (Eriksen 2015: 21)

Status Leachovy monografie v rámci studia etnicity je ovšem specifický i v jiném ohledu. Zmiňují se o ní prakticky všichni a rovněž tak ji všichni považují za práci zcela zásadní a klíčovou. A shodně také mezi touto publikací a publikacemi, které přišly po ní – včetně Bartha – shledávají zásadní rozdíl. Důvodem pro to je, že „nikde v Leachově práci nenajdeme slovo ‘etnicita’“. Jinak řečeno, Leach neměl potřebu nějakého zvláštního paradigmatu pro tematizaci etnických fenoménů” (Lockwood 1984: 1; kurziva naše), anebo: „v jeho knize, která může být důvodně považována za studii o ‘etnických procesech’, se termín *etnicita* vůbec nikde nenachází“. (Nestor 2010: 79; s odkazem na Olsen – Kobyliński 1991; kurziva v původním textu.) Jedním slovem – Leach (ještě) nepíše o etnicitě.

Stejný osud sdílí s Leachovými *Political Systems of Highland Burma* ještě několik dalších prominentních publikací. Když ve své knize „*Ethnicity: Anthropological Constructions*“ (1996; 1999) – jednom z velmi úspěšných úvodů do problematiky (antropologického) studia etnicity – Marcus Banks píše o Manchesterské škole, tedy o autorech, kteří jsou *inter alia* “zodpovědní – a to patrně více než kteříkoli jiní antropologové – za terminologický posun (...) od ‘kmene’ (*‘tribe’*) k ‘etnické skupině’ (*‘ethnic group’*)“ (Ibid.: 25), zahajuje daný oddíl následujícím způsobem:

Začnu krátkou rekapitulací tří prací, které se o „etnicitě“ vůbec nezmiňují: *Analysis of a social situation in modern Zululand* Maxe Gluckmana (1958 poprvé ale 1940⁹), *The Kalela dance* Clyde Mitchella (1956) a *Townsmen or tribesmen* Philipa Mayera (1971 poprvé ale 1961). Tyto tři práce jsou nicméně velice důležité, protože nám umožňují vidět vývoj představ, které záhy nabraly explicitní formy představ o etnicitě. (Banks 1996; 1999: 25; kurziva naše.)

Stejně jako ve výše uvedeném případě Leache, je i u Gluckmana, Mitchella a Mayera důvodem, proč jejich uvedená díla nepatří ke studiu etnicity ve vlastním slova smyslu (a pouze nám umožňují “vidět vývoj představ, které záhy nabraly explicitní formy představ o etnicitě”) skutečnost, že jejich autoři nepoužívají termín *eticita*.

Důvod pro nezařazení Leache, Gluckmana, Mitchella a Mayera do kánonu prací o etnicitě a přisouzení jim (pouze) statusu „předchůdců“ je tedy zřejmý a zní vcelku rozumně. Nepíše-li někdo o etnicitě, do klubu „Ethnicity studies“ prostě nepatří. Může tam dělat maximálně uvaděče. Uvedená argumentace má ale háček. Ti samí autoři totiž zároveň – mlčky a jakoby samozřejmě – řadí Bartha k další etapě studia etnických fenoménů a procesů: té, která již s termínem „eticita“ pracuje. Jinak řečeno, říkají-li výše citovaní autoři, že Leach, Gluckman, Mitchell a Mayer (ještě) nepoužívají termín *eticita*, říkají (implicitně), že tak nečiní na rozdíl od Fredrika Bartha. Jenže ouha – v ani jednom z Barthových textů v *Ethnic Groups and Boundaries*, tedy ani v *Předmluvě*, ani v jeho kapitole věnované udržování pašunské identity (1969d), se termín „eticita“ ani nemihne, prostě tam není. A my můžeme doplnit – není tam úplně stejně, jako není u Leache, Gluckmana, Mitchella či Mayera (a mnoha dalších).

Podívejme se na celou situaci podrobněji. V nejstarší z uvedených prací (1940 – 1942), v Gluckmanově *Analysis of a social situation in modern Zululand* nenajdeme ani termín “eticita“, ani adjektivum „etnický“. V Leachově *Political Systems of Highland Burma* (1954) se několikrát mihne adjektivum “etnický” (např. 1954; 2004: 35) či příslovce “ethnically” (Ibid.: 59), výskyt je ale opravdu velmi sporadický. U Mitchella, v jeho *The Kalela dance* (1956), sice ještě nenajdeme „eticitu“, ale jinak je jeho dílo doslova plné etnických skupin, rozmanitosti, původu, odlišností apod. (1956 *passim*). Mayer sice explicitně odkazuje jak na uvedené dílo Gluckmana, tak i pozdějšího Mitchella, terminologicky se ovšem přidrhuje prvního z nich a etnicitu ani jakékoli jiné „etnické“ slovní druhy neuzívá. Chronologicky další v pořadí jsou výše komentované texty severoamerických autorů Glazera

⁹ Uvedená informace není zcela přesná. Kniha *Analysis of a social situation in modern Zululand* sestává ze tří studií. První z nich, „The Social Organization of Modern Zululand“, vyšla původně v roce 1940 v periodiku *Bantu studies*. (Gluckman 1940; česky 2016) Třetí a závěrečná kapitola “Some processes of social change illustrated from Zululand” pak byla otištěna v časopise *African studies* až v roce 1942. (Gluckman 1942)

s Moynihanem z roku 1963 a Moermanovy příspěvky z let 1965 – 1968, ve kterých se již „eticita“ objevuje zcela standardně¹⁰. Z právě uvedeného by se mohlo zdát, že explicitní užití „eticity“ bylo v dané době v zásadě severoamerickou záležitostí – a že právě to je důvod, proč se s ní setkáváme u Glazera s Moynihanem či u Moermana, zatímco u Bartha, sledujícího později spíše trendy britské sociální antropologie (Eriksen 2015: 14, 19), nikoli. Takové vysvětlení absence „eticity“ u Bartha by ale bylo chybné – v tom samém roce, kdy vycházejí *Ethnic Groups and Boundaries* vychází totiž také práce dalšího ze členů tzv. Manchesterké školy, Abnera Cohena, *Custom and Politics in Urban Africa: A Study of Hausa Migrants in Yoruba Towns*. (Cohen 1969) A tato monografie je plná „eticity“ v celé šíři všech slovních druhů, včetně substantiva.

Posun, k němuž v uvedených letech došlo, od zcela ethnic(ity)-free terminologie, k užívání „etnických“ adjektiv a příslovčí, až po aplikaci podstatného jména „eticita“, je tedy zřejmý, stejně zřejmé je pak i to, že v tomto ohledu se zásadní zlom neodehrál v roce 1969 s vydáním *Ethnic Groups and Boundaries*. Anebo naopak – pokud vydání práce *Ethnic Groups and Boundaries* znamenalo zlom, neodehrál se tento na terminologické rovině. V jistém smyslu bychom totiž mohli říci, že Barth byl vzhledem k danému posunu – který záhy v celém širokém poli sociálních věd (i za jeho hranicemi) převládl – do jisté míry za jinými autory své doby spíše pozadu. Pokud jde o začlenění „eticity“ do terminologického aparátu, byli progresivnější především autoři a badatelé ze severní Ameriky, která byla rovněž místem, kde se onen zlom odehrál poprvé (srov. pozn. č. 10), jejich britští kolegové se ale k tomuto trendu začali postupně přidávat a v době vydání *Ethnic Groups and Boundaries* už řada z nich byla jeho součástí. Kdy Barth své terminologické stanovisko, ve kterém „eticita“ neměla místo, opustil a „eticitu“ do svého repertoáru přijal, není snadné určit, zcela mimo možnosti je pak zjistit, proč tak učinil, resp., proč tak neučinil již dříve. Situaci navíc komplikuje i fakt, že když se Barth později vyjadřuje ke svým starším pracem, píše, jako by termín „eticita“ používal nejen v roce 1969 (k tomu srov. Barth 1994a), ale už i v roce 1967 (srov. Barth 1987; 1995: 77-78); tj. zpětně do těchto textů „eticitu“ projektuje (aniž by tam tato reálně byla).

Zmínit Abnera Cohena pouze v souvislosti s otázkou užívané terminologie – jak jsme učinili výše – by ovšem bylo k tomuto autorovi a jeho pozici v rámci

¹⁰ Mimochodem, samotní Glazer s Moynihanem považují otázku prvního výskytu termínu „eticita“ za relevantní. Svou publikaci z roku 1975 zahajují v daném ohledu příznačně: „Termín etnicita je – zdá se – nový. V této práci ho používáme ve smyslu znaku či vlastnosti etnické skupiny, přičemž tento jeho význam není ještě uveden v edici *Oxford English Dictionary* z roku 1933, ale až v jeho *Dodatku* z roku 1972, kde je jako první zaznamenáno jeho užití Davidem Riesmanem v roce 1953“. (Glazer – Moynihan 1975: 1) Sollors (Sollors 1996b: x) ovšem uvádí výskyt daného termínu již v roce 1941 v prvním díle *Yenkee City Series*. (Warner – Lunt 1941) Možno doplnit, že „podle *Oxford English Dictionary* se výraz 'etnická skupina' v angličtině objevil poprvé v roce 1935, když jej Huxley a Haddon (1935) doporučili jako náhradu za jeden z významů výrazu 'rasa'“. (Banton 2015: 88)

studia etnicity značně nefér. Cohen nejen, že explicitně užívá termín „eticita“, ale překládá čtenáři rovněž teoreticky značně rozvinutý koncept etnicity a etnických vztahů. Navíc tak činí v rámci monografie, kombinující daný teoretický koncept s Cohenovu vlastní etnografií. (U Bartha, připomeňme si, jsou jeho teoretická pozice prezentovaná v *Předmluvě* a jeho kapitola, shrnující jeho výzkum Paštunů, v některých momentech v rozporu; srov. např. Blu 1980: 222-223; Fardon 1987: 185; Gulliver 1971: 308; Lockwood 1984: 3; Okamura 1981: 459) Hlavním tématem Cohenovy knihy jsou hauští obchodníci v jorubském městě Ibadan a způsob, jakým se jim podařilo etablovat monopol nad dálkovým obchodem s kolovými oříšky a s dobyt看em mezi severní a jižní Nigérií. Jedním z hlavních prostředků, díky kterému ibadanští Hausové uvedeného cíle dosáhli, byla podle Cohena jejich *eticita*, resp. cílený proces *retribalizace* („eticizace“). Retribalizaci přitom Cohen definuje jako „proces, jakým skupina náležející k jedné etnické kategorii, jejíž členové soupeří o moc a privilegia se členy skupiny náležející k jiné etnické kategorii, manipuluje v rámci *formálního* politického systému určitými zvyky, tradicemi, mýty, symboly a obřady z repertoáru své tradiční kultury, aby ustavila *neformální* politickou organizaci, kterou používá jako nástroj v tomto boji“. (Cohen 1969: 2, kurziva v originále)

Etnické skupiny tedy Cohen – s explicitním odkazem na Glazera s Moy-nihanem – chápe jako *zájmové skupiny* (Ibid.: 191-192), a to jako *zájmové skupiny neformální*, které „netvoří část oficiální struktury ekonomické a politické moci v rámci státu“. (Ibid.: 200) Současně Cohen zdůrazňuje, že proces retribalizace není výrazem kontinuity či konzervatismu; využívá sice „tradičních“ zvyků, resp. prvků „tradiční“ („kmenové“) kultury, funguje však v *současném* politickém kontextu a na jeho základě vzniká *nová* kultura. Pro místní Hausy není nově přichozí hauský migrant do Ibadanu „jedním z nich“ jen proto, že přišel z hauských kmenových území a mluví hausky, nejdříve se musí, shrnuje trefně Banks, „naučit být Hausa“. (Banks 1996; 1999: 32-33) Být Hausa v Ibadanu tedy není připsaným (vrozeným) atributem, ale atributem, který musí být *získán* (chcete-li, tak zkonstruován) – a získat jej proto může samozřejmě i osoba jiné „kmenové příslušnosti“. (Srov. Wallerstein 1960: 133) Proces retribalizace Hausů v Ibadanu tudíž v žádném případě není manifestací, resp. transformací jejich primordiálního „hauství“. Základním důvodem retribalizace Hausů v Ibadanu přitom bylo ustavení a udržení monopolu nad dálkovým obchodem, což vyžadovalo dostat a udržet většinové Joruby mimo příslušné obchodní aktivity. K tomu posloužila – ryze účelově – ideologie či „mýtus (ruské) kulturní odlišnosti“ (Cohen 1969: 101), hauská politická organizace v Ibadanu tak „byla ustavena pod heslem ‚Máme jiné zvyky, jsme Hausové‘“. (Ibid.: 22) „Tradiční“ hauské zvyky jsou ovšem využívány pouze jako idiomy a mechanismy ustavení politické aliance (Ibid.:

200), rozhodně nejsou *důvodem* jejího vzniku. Lidé spolu totiž drží, tvrdí Cohen, nikoli kvůli společným zvykům, ale „pouze díky *společným zájmům*“ a Hausové v Ibadanu „jsou sjednoceni proti Jorubům, protože jejich jednota je klíčová pro jejich živobytí“. (Ibid.: 200) Na obecné rovině je tak rovněž zřejmé, že „eticita je výsledkem intenzivních kontaktů mezi etnickými uskupeními, nikoli následkem separatismu a izolace“. (Ibid.: 198)

Pokud jsme při komentáři publikace Glazera s Moynihanem mohli namítnout, že se vzhledem k oborové příslušnosti autorů – jíž je sociologie – nachází mimo těžiště etnických studií, nalézající se spíše v diskurzu antropologickém, a pokud jsme v případě příspěvků Moermana vznášeli námitku, že se jedná o pouze dílčí časopisecké studie, pak v případě Cohenovy knihy *Custom and Politics in Urban Africa* před sebou máme teoreticky rozvinutý koncept etnicity prezentovaný v rámci nejvlastnějšího antropologova publikačního počínu – na terénním výzkumu založené monografie, publikované v roce 1969, tedy ve stejném roce, jako Barthovy *Ethnic Groups and Boundaries*.

Závěr

Shrneme-li nyní naše výše uvedené poznámky, dospějeme k několika pozoruhodným závěrům. Především je tu jeden nečekaný paradox: na straně jedné je totiž zcela nesporné, že „Barthův text (...) hrál stěžejní roli ve vymezení pole antropologického studia etnicity“ (Eriksen 1993; 2010: 72), na stranu druhou je však třeba dodat, že se do této pozice dostal, aniž by se o etnicitě byl i jen jedinkrát zmínil. Současně se ukázalo, že práce *Ethnic Groups and Boundaries* se těší renomé zcela zásadní a zlomové publikace, nicméně (přínejmenším některé) důvody, které by tuto její pozici měly vysvětlovat, nejsou tak platné, jak jsme si snad mohli myslet. Jinak řečeno – trváme-li na platnosti teze o klíčové pozici této publikace v rámci studia etnicity, bude třeba některé její standardně uváděné zdroje revidovat a současně se patrně i poohlédnout po jiných. Rovněž tak je zřejmé, že mechanické opakování výroků o zásadním přínosu této knihy, stejně jako její automatické citování, kdykoli píšeme o etnicitě, etnických skupinách a identitách nám v porozumění této publikaci a jejímu odkazu nijak nepomůže. Sláva a úspěch knihy *Ethnic Groups and Boundaries* zkrátka představují badatelský problém, otázku, na niž je teprve třeba hledat odpověď. Půlstoleté výročí vydání této publikace, které spadá na letošní rok, je pro daný účel mimořádně vhodnou příležitostí.

Marek Jakoubek je ředitelem Ústavu etnologie FF UK. Zabývá se romskými/cikánskými skupinami v České Republice a na Slovensku a česko-(slovensko)-bulharskou krajskou problematikou, s důrazem na jedinou

českou obec v Bulharsku – Vojvodovo. Jeho obecným zájmem je teorie etnicity a epistemologie sociální antropologie

LITERATURA

- BANKS, M., 1996; 1999: *Ethnicity: Anthropological Constructions*. London: Routledge.
- BANTON, M., 2015: *Ethnic Boundaries: A Critical Rationalist Perspective*. In: J. Jackson, Molokotos-Liederman, L. (eds.): *Nationalism, Ethnicity and Boundaries Conceptualising and understanding identity through boundary approaches*, London: Routledge, pp. 83-99.
- BARTH, F., 1967: *On the Study of Social Change: Plenary Address to the American Anthropological Association 1966*. *American Anthropologist* 69 (6):661-669.
- BARTH, F. (ed.), 1969a: *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*, Bergen: Universitetsforlaget.
- BARTH, F., 1969b: *Preface*. In: F. Barth (ed.): *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*, p. 7. Bergen: Universitetsforlaget.
- BARTH, F., 1969c: *Introduction*. In: F. Barth (ed.): *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*. Pp. 9-38. Bergen: Universitetsforlaget.
- BARTH, F., 1969d: *Pathan Identity and its Maintenance*. In: F. Barth (ed.): *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Differences*. Pp. 117-134. Bergen: Universitetsforlaget.
- BARTH, F. (ed.), 1976: *Los grupos étnicos y sus fronteras. La organización social de las diferencias culturales*. Translated by Sergio Lugo Rendón. México: Fondo de cultura económica.
- BARTH, F., 1981: *Ethnic Groups and Boundaries*. In: Barth, F.: *Process and Form in Social Life*. Vol. I. pp. 198-227.
- BARTH, F., 1987; 1995: *Cosmologies in the Making: a Generative Approach to Cultural Variation in Inner New Guinea*. *Cambridge Studies in Social Anthropology*, 64. Cambridge: Cambridge University Press.
- BARTH, F. ed., 1988: *Kelompok etnik dan batasannya: tatanan sosial dari perbedaan kebudayaan*. Translated by Nining I. Soesilo. Jakarta: UI Press.
- BARTH, F. (ed.), 1994a: *I gruppi etnici e i loro confini*. In: V. Maher (ed.): *Questioni di etnicità*. Torino: Rosenberg & Sellier, pp. 33-71.
- BARTH, F., 1994b: *Enduring and Emerging Issues in the Analysis of Ethnicity*. In: H. Vermeulen, C. Govers (eds.): *The Anthropology of Ethnicity: Beyond Ethnic Groups and Boundaries*. Pp. 11-32. Amsterdam: Het Spinhuis.
- BARTH, F., 1995, 2nd (ed.) 1999: *Les groupes ethniques et leurs frontières*. In: P. Poutignat, J. Streiff-Fenart (eds.): *Théories de l'ethnicité*. Pp. 203-249. Paris: Presses Universitaires de France (PUF).
- BARTH, F. (ed.), 1998: *Grupos étnicos e suas fronteiras*. In: Poutignat, Ph., Streiff-Fenart, J.: *Teorias da etnicidade: seguido de grupos étnicos e suas fronteiras de Fredrik Barth*. Pp. 185-227. São Paulo: Editora Fundação da Unesp.
- BARTH, F., 2000: *Os grupos étnicos e suas fronteiras*. In: T. Lask (ed.): *O guru, o iniciador: e outras variações antropológicas*. Pp. 25-68. Rio de Janeiro: Contra Capa.
- BARTH, F. (ed.), 2001: *Etnik gruplar ve sınırları: kültürel farklılığın toplumsal organizasyon*. İstanbul: Bağlam.

- BARTH, F. 2004: Grupy i granice etniczne: społeczna organizacja różnic kulturowych. In: M. Kempny, E. Nowicka (eds.): *Badanie kultury. Elementy teorii antropologicznej. Kontynuacje*, pp. 348-377. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- BARTH, F. (ed.), 2006: *Etnicheskie grupy i social'nye granicy: Social'naja organizacija kulturalnych razlichij*. Moskva: Novoe izdatelstvo.
- BARTH, F., 2007: Overview: Sixty Years in Anthropology. *Annual Review of Anthropology* 36 (1): 1-16.
- BARTH, F., 2014: *Zu qun yu bian jie*; (transl. Li-Liqin). Bei jing: Shang wu yin shu guan.
- BARTH, F., 2016: Předmluva: Etnické skupiny a hranice. In: M. Jakoubek ed.: *Teorie etnicity. Čítanka textů. Přeložili Marek Jakoubek a Petra Burzová*, Praha: Sociologické nakladatelství SLON, pp. 209-240.
- BLANTON, R. E., 2015: Theories of Ethnicity and the Dynamics of Ethnic Change in Multiethnic Societies. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 112 (30): 9176-9181.
- BLOM, J.-P., 1969: Ethnic and Cultural Differentiation. In: F. Barth (ed.): *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*. Pp. 75-85. Oslo: Universitetsforlaget.
- BLU, K. I., 1980: *The Lumbee Problem: The Making of an American Indian People*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BRACKER, P., 2017: *Die Entstehung ethnischer Identität bei ‚Menschen mit türkischem Migrationshintergrund‘*, Münster: Waxmann Verlag GmbH.
- BUCHIGNANI, N., 1982: Anthropological Approaches to the Study of Ethnicity. Occasional Papers. In: *Ethnic and Immigration Studies* 82/13. Toronto: The Multicultural History Society of Ontario.
- COHEN, A., 1969: *Custom and Politics in Urban Africa: A Study of Hausa Migrants in Yoruba Towns*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press. (Česky překlad závěrečné kapitoly: Cohen, A. 2016: Politická etnicita v současných afrických městech. In: M. Jakoubek (ed.): *Teorie etnicity. Čítanka textů*, Praha: Sociologické nakladatelství SLON, s. 597-630. Z angličtiny přeložil Marek Jakoubek).
- EIDHEIM, H., 1969: When Ethnic Identity is a Social Stigma. In: F. Barth (ed.): *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*. Pp. 39-57. Oslo: Universitetsforlaget.
- EMBERLING, G., 1997: Ethnicity in Complex Societies: Archaeological Perspectives. *Journal of Archaeological Research*, Vol 5, No. 4: 295-344.
- ERIKSEN, T. H., 1993, 2010: *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*, 3rd edition. London: Pluto. (česky překlad Eriksen, T. H. 2011: *Etnicita a nacionalismus*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON. Z angličtiny přeložil Marek Jakoubek a kol.)
- ERIKSEN, T. H., 2015: *Fredrik Barth: An Intellectual Biography*. London: Pluto Press.
- ERIKSEN, T. H., 1993: The Epistemological Status of the Concept of Ethnicity. The Anthropology of Ethnicity. Conference Paper, Amsterdam (The Anthropology of Ethnicity), December 1993. Available at: http://hyllanderiksen.net/Status_of_ethnicity.html (Česky Eriksen, T. H. 2016: Epistemologický status konceptu etnicity. In: Jakoubek, M. (ed.): *Teorie etnicity. Čítanka textů*, Praha: Sociologické nakladatelství SLON, s. 109-122. Z angličtiny přeložil Marek Jakoubek).

- FARDON, R., 1987: African Ethnogenesis: Limits to the Comparability of Ethnic Phenomena. In: L. Holy (ed.): *Comparative Anthropology*. Pp. 168-188. Oxford: Blackwell.
- GLAZER, N. – MOYNIHAN, D. P., 1963: *Beyond the Melting Pot: The Negroes, Puerto Ricans, Jews, Italians, and Irish of New York City*. Cambridge: MIT Press.
- GLAZER, N. – MOYNIHAN, D. P., 1975: Introduction. In: Glazer, N., Moynihan, D. P. (eds.): *Ethnicity: Theory and Experience*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press. Pp. 1-26. (Česky N. Glazer, D. P. Moynihan 2016: *Etnicita: teorie a zkušenost*. Úvod. In: M. Jakoubek (ed.): *Teorie etnicity. Čítanka textů*, Praha: Sociologické nakladatelství, SLON, s. 241-265. Z angličtiny přeložili Marek Jakoubek a Petra Burzová).
- GLUCKMAN, M., 1940: The Social Organization of Modern Zululand. *Bantu Studies* 14: 1-30. (Česky Gluckman, M. 2016: *Sociální organizace moderního Zululandu*. In: M. Jakoubek (ed.): *Teorie etnicity. Čítanka textů*, Praha: Sociologické nakladatelství, SLON, s. 543-575. Z angličtiny přeložili Marie Fousková a Marek Jakoubek).
- GLUCKMAN, M., 1942. Some Processes of Social Change Illustrated from Zululand. *African Studies* 1 (4): 243-260.
- GLUCKMAN, M., 1958: *Analysis of a Social Situation in Modern Zululand*. Manchester: Manchester University Press.
- GULLIVER, P. H., 1971: Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Differences. Editor Fredrik Barth (book review). *Man*, 6 (2): 308.
- HAALAND, G., 1969: Economic Determinants in Ethnic Processes. In: F. Barth (ed.): *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*. Pp. 58-74. Bergen: Universitetsforlaget. (Česky Haaland, G. 2016: *Ekonomické determinanty v etnických procesech*. In: M. Jakoubek (ed.): *Teorie etnicity. Čítanka textů*, Praha: Sociologické nakladatelství, SLON, s. 631-646; z angličtiny přeložila Markéta Vaňková a Lenka J. Budilová).
- HUTCHINSON, J. – SMITH, A. D. (eds.), 1996: *Ethnicity*. Oxford: Oxford University Press.
- HUXLEY, J. S. – HADDON, A. C., 1935: *We Europeans. A Survey of 'Racial' Problems*. London: Cape.
- IZIKOWITZ, L. G., 1969: Neighbours in Laos. In: F. Barth (ed.): *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*. Pp. 135-149. Oslo: Universitetsforlaget.
- JAKOUBEK, M. (ed.), 2016: *Teorie etnicity: Čítanka textů*, Praha: Sociologické nakladatelství SLON.
- JAKOUBEK, M., 2019: A "Hollow" Legacy of Ethnic Groups and Boundaries. A Critique of the reading and quoting "Barth 1969". In: T. H. Eriksen – M. Jakoubek, (eds.): *Ethnic Groups and Boundaries Today. A Legacy of Fifty Years*. Pp. 169-186. London: Routledge.
- JENKINS, R., 1997; 2011: *Rethinking Ethnicity: Arguments and Explorations*. London: Sage. (Česky Jenkins, R. 2016: *Přehodnocení etnicity*. In: Jakoubek, M. (ed.): *Teorie etnicity. Čítanka textů*, Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), s. 137-143. Z angličtiny přeložili Petra Burzová a Marek Jakoubek).
- JONES, S., 1997; 2003: *The Archaeology of Ethnicity: Constructing Identities in the Past and Present*. London: Routledge.
- KIMEMIA, D., 2016: *Africa's Social Cleavages and Democratization: Colonial, Postcolonial, and Multiparty Era*, Lanham: Lexington Books.

- KNUTSSON, K. E., 1969: Dichotomization and Integration. In: F. Barth (ed.): *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*. Pp. 86-100. Oslo: Universitetsforlaget.
- LEACH, E. R., 1954: *Political Systems of Highland Burma: A study of Kachin social structure*. Oxford: Berg.
- LOCKWOOD, W. G., 1984: Introduction. In: W. G. Lockwood (ed.): *Beyond Ethnic Boundaries: New Approaches in the Anthropology of Ethnicity*, Michigan Discussions in Anthropology. Vol 7, pp. 1-10. Ann Arbor: MPublishing.
- MAYER, P., 1961: *Townsmen or Tribesmen: Conservatism and the Process of Urbanization in a South African City*, Cape Town: Oxford University Press.
- MITCHELL, C. J., 1956: *The Kalela Dance (Rhodes-Livingstone papers No. 27)*. Manchester: Manchester University Press.
- MOERMAN, M., 1965: Ethnic Identification in a Complex Civilization: Who are the Lue? *American Anthropologist* 67: 1215-1230.
- MOERMAN, M., 1968: Being Lue: Uses and Abuses of Ethnic Identification. Pp. 54-68. In: J. Helm (ed.): *Essays on the Problem of Tribe*. Washington: University of Washington Press. (česky: Moerman, M. 2016: *Uskutečňování etnicity. Být Luem: využívání a zneužívání etnické identifikace*. In: M. Jakoubek (ed.): *Teorie etnicity. Čítanka textů*, Praha: Sociologické nakladatelství, SLON, s. 577-595. Z angličtiny přeložila Lenka J. Budilová).
- MOERMAN, M., 1974: Accomplishing Ethnicity. Pp. 54-68. In: R. Turner (ed.). *Ethnomethodology: Selected Readings*. Harmondsworth: Penguin.
- NAROLL, R., 1964: On Ethnic Unit Classification. *Current Anthropology* 5: 283-291, 306-312.
- NESTOR, D. A., 2010: *Cognitive Perspectives on Israelite Identity*, New York: T & T Clark International.
- NOVAK, M., 1971. *The Rise of the Unmeltable Ethnics*, New York: The Macmillan Company.
- NOVAK, M., 1995. *Unmeltable Ethnics: Politics and Culture in American Life*, New Brunswick: Transaction Publisher.
- OKAMURA, J. Y. 1981. Situational Ethnicity. *Ethnic and Racial Studies* 4 (4): 452-465.
- OKAMURA, J. Y., 2019: What about Racial Groups and Boundaries (and Race and Racism)? *Anthropological Notebooks* (in print).
- OLSEN, B. – KOBYLŃSKI, Z., 1991: Ethnicity in Archaeological and Anthropological Perspective: A Norwegian-Polish Perspective. *Archaeologica Polona* 29: 5-27.
- REX, J., 2001: The Basic Elements of a Systematic Theory of Ethnic Relations. *Sociological Research Online*, 6 (1). Available at: <http://www.socresonline.org.uk/6/1/rex.html>
- RIESMAN, D., 1953: Some Observations on Intellectual Freedom, *American Scholar* 23 (1): 9-25
- SIVERTS, H., 1969: Ethnic stability and boundary dynamics in southern Mexico. In: F. Barth, (ed.): *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*. Pp. 91-116. Oslo: Universitetsforlaget.
- SOLLORS, W. (ed.), 1996a: *Theories of Ethnicity: A Classical Reader*. New York: New York University Press.
- SOLLORS, W., 1996b: Foreword: Theories of American Ethnicity. In: W. Sollors: *Theories of Ethnicity: A Classical Reader*, pp. x–xliv. New York: New York University Press.

- Oxford English Dictionary. A Supplement to the Oxford English Dictionary, Vol. I. A-G. Ed. by R. W. Burchfield 1972, Oxford: Clarendon Press.
- THOMPSON, R. H., 1989: *Theories of Ethnicity: A Critical Appraisal*. New York: Greenwood Press.
- VERMEULEN, H. – GOVERS, C., (eds.), 1994; 1996: *The Anthropology of Ethnicity: Beyond Ethnic Groups and Boundaries*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- VERMEULEN, H. – GOVERS, C., 1997: *From Political Mobilization to the Politics of Consciousness*. In: Vermeulen, H., Govers, C. (eds.), *The Politics of Ethnic Consciousness*. Pp. 1-30. London: Macmillan.
- WALLERSTEIN, I., 1960: *Ethnicity and National Integration in West Africa*. *Cahiers d'Etudes Africaines* 1 (3): 129-139.
- WARNER, W. L. – LUNT, P. S., 1941: *The Social Life of a Modern Community* (Yankee City Series, vol. I.). New Haven: Yale University Press.
- WIMMER, A., 2009: *Herder's Heritage and the Boundary-Making Approach: Studying Ethnicity in Immigrant Societies*, *Sociological Theory* 27 (3): 244-270.